

ARADI ZSOLT:

FÉLREVERT HARANGOK*

Sokáig nem is tudtam, merről jött a család. Olyan valóság volt, amely felett nem kellett gondolkozni és vaskapcsokkal kötötte magához azt, aki egyszer hozzá tartozott. Lassanként jutottam be a család titkaiba, amelyeket senki sem zárt el előlem, de nem is tartották szükségesnek, hogy külön figyelmeztessenek rá.

Egyszer később, már kamaszkoromban, azt hittem, hogy a padláson vagy a pincében találok érdekes iratokat, feljegyzéseket, de nem volt ott más, mint borosüvegek, néhány rongyos könyv és egy-két láda. Ezt a házat az Uri-utcában nem nagypapa hagyta ránk, hanem az ő anyja rendelte legidősebb unokájának. És nagypapa anyjának esküvői mirtuskoszorúja volt az egyetlen emlék róluk.

* * *

Csak az utcára néző két szoba volt fapadlós. A másik kettőt minden szombaton sárral és lótrágyával döngölték, hogy egyenes, síma és tiszta legyen. E két földes szoba közül az egyik téli konyhának is számított. A nyári konyha kissé hátrább volt, onnan nyílt a padlás (magas létrán kellett felmászni hozzá), a nagy éléskamra és alatta húzódott a mély pince. Nem lehetett olyan hőség, hogy a reggel idetett görög-dinnye, bor, szódavíz, vagy zöldpaprika ne lett volna estére jéghideg. Az éléskamra pedig maga volt a bőség tárháza. Hatalmas polcain befőttek sorakoztak, cseresznyék, őszibarackok, sárgabarack lekvárok üveglégiói, s volt közöttük négy-ötéves is, amelyen már ujjnyi vastagon kiütött a cukor. De lógott itt néhány füstölt sonka, oldalas és hosszú, feltekert kolbászkok. Reggel és délután nagy bögrékben kaptuk a tejeskávét. Valóságos ibrikék voltak ezek.

Amíg el nem érkezett az első hideg, addig kint ebédeltünk és vacsoráztunk a szőlőbefutotta lugasban. A ház elejénél virágoskert virított, rózsák, violák, verbénák és fuksziák, ezeket szerette nagymama a legjobban. A lugasra szőlő futott fel és a kiskertet kiegészítette még a virágágak mellett húzódó s az ablakokban integető sok muskátli meg az árvácskák. Két nagy hordó is állt az ereszek alatt, amelynek mindig tele kellett lenni vízzel. Az ereszsatornán az esővíz ide folyt be, mert a város szűkölködött vízben. Kis fakerítés választotta el a ház első részét a hátsó udvartól és a másik lakástól. Ezt ember-

*) Részlet egy most készülő nagyobb regényből.

emlékezet óta mindig kiadták. Akkortájt az egyik hegybeli csász lakott ott balkézről való feleségével, annak nagy lányával meg fiával. Ez a csász sánta, kancsal és hatalmas szál ember, arról volt nevezetes, hogy inkább tolvajnak számított, mint hegyórnek, de neki sem mert vele kikezdeni, mert úgy féltek tőle, mint az ördögtől. Mi sem szerettük, mert csak úgy kongott az udvar, ha elkezdett káromkodni. Istent kísértve, rettenetes, trágár szavakat csapkodva szidták ilyenkor egymást a vadházastársak. Nagymamának kellett megjelennie egy hatalmas fakanállal a kezében, s féltek tőle! Nem nyúlt volna hozzájuk soha; csupán megjelenése elég volt 'ahhoz, hogy halkabbra fogják a beszédet.

A hátsó utcától egy nagy fészter (ahol különösképpen a fát szokták tartani) választotta el az udvart. Itt búzlott a disznóól és a csirkeketrecek. Nagymama különösen a kacsát és pulykát szerette. Még gyöngytyúkot is tartott, hízlalta őket nemesac jó eledellel, hanem valóban a szemével is. Szerette a jó falatokat, a bőséget s már előre csettengetett a nyelvével, amikor megmogsímogatta egy hájában majdnem megfulladás kövér kacsá mellét. Az egész kert tele volt alacsony barackfákkal, cseresznyével és még alma- és körtefa is akadt. Mindez a jólét és a tekintély nyugalmát mutatta volna, pedig a család nem volt sem előkelő, sem gazdag. Nagyapa után nem maradt semmi, még egy tű, vagy ruha sem, s a család mégis egy rangban, egy sorban volt azokkal, akiknek a sors mindent juttatott...

* * *

Történetük egy volt azzal a földdel, ahol most is éltek. A hegyek között, a hegyek és a síkság találkozásánál indult el a család valamikor. Itt és a Duna nagy kikötőinél vagy a Tiszánál találjuk meg a későbbieket. Polgárok voltak ezek; valamikor a család minden tagjában, a szabad nemes iparos és kereskedő öntudata élt, ha ezt nem is érezték már. Gazdag dunai hajósok, vállalkozók, több legényt dolgoztató kisiparosok, szabók és csizmadiák, szőlősgazdák — ez volt régen a család. A legnagyobb úr, akire emlékeztek, egy kanonok volt a XVII. században, meg egy városbíró. A legalacsonyabb az „éhenbetegeknek”, zsugoriaknak és szegényeknek nevezett ág, akik valamikor pékséggel kezdték, most pedig mindenkitől elhagyott szegény kapások voltak. A sors igen jól osztotta el a családban a szerepeket. Az egyik rész mindig kiugrott, felemelkedett, a másik rész lennmaradt a földnél. De akik lemaradtak, azoknak gyermekei is kétfelé törekedtek, s akik magasba érték valahová, még azokból is került le ismét magánakvaló. A nagymama szülei már szinte gőgös szőlősgazdák voltak. Ez a dédapa Olaszországból kerített magának feleséget, de erről a Monika dédmamáról már alig tudták ezt. Belenőtt a talajba. A nagymama mesélte el egyik emlékező vasárnap délutánján, hogy olasz volt. Józsi bácsi, nagyapa testvére, aki szintén már nem élt, éppen olyan beszédtárgya volt, mint

fia, Pali, aki beutazta a félvilágot, s most Feldkirchben telepedett meg. Csak annyit tudtam róla, hogy Józsi bácsi gazdag volt és segítette néha öccse lányait. Feleségén keresztül rokonságba került az egész környékbeli nemességgel és így aztán az egész országgal. Mikor később ezeket a neveket halottam, még jobban kiterébélyesedett előttem a család fája. Nagyapa egy másik nővére vasutashoz ment feleségül, ebből főmozdonyvezető lett. Meg is látogattuk egyszer őket. Akkor már nyugdíjban éltek Erzsébetfalván háromszobás, kis finom lakásban s emlékeiket mesélték egymásnak, Párisról, Bécsről és a tengerről. A harmadik nővér Pestre került egy fűszereshez, később kifőzést is nyitottak. Nyájas, aranyos teremtés volt ez az Anna néni, aki minden egyes alkalommal megkínált főtt kukoricával. Ott főzték a járókelők számára az üzlet előtt. Nagyapa negyedik nővére kalaposné lett. Tekintélyes emberek voltak, s üzemük napról-napra jobban nőtt. Volt idő, hogy az országban senki sem versenyezhetett velük kalapok dolgában. Gyermekeiket, unokáikat már nem ismertem s mégis úgy vettem kalapot később üzletükből, mindig úgy néztem a bélésbe belepréselt cégnevet, mintha egy kicsit hozzám is tartoznának. A feldkirchi rokont egyidőben mindenki bolondnak tartotta. Váratlanul szokott megjelenni, aztán éppen olyan hirtelen, mint ahogy jött, el is távozott. Nagymama szerint már gyermekkorában izgága kisfiú volt. Az iskolából ki is kellett venni, mert mindig pofozkodott a többiekkel. Apja később porolóval és koplalással kiütlegelte belőle e kötekedő hajlamot és kényszerítette, hogy orvos leyejn. Amikor azonban az öreg meghalt, a fiúból az elnyomott düh és a vágy kitört, akárcsak egy pezsgőspalack dugója. Eladta az örökség felét és elrohant. Mire évek múltán ismét visszatért, már nyugodt volt, gazdag és rokonait is meghívta magához a határszéli osztrák városba. A felső szomszéd megint csak rokon volt. Csordás csizmadiamester, a mama keresztapja. Az ő sógora meg Pesten városi tanácsos lett. De a legnagyobb meglepetés akkor ért, amikor az egyik templomban egy szobor alatt ott találtam a táblát: „Állította Szalkay István városbíró.” Nagyapa nagybátyja.

* * *

Egyetlen hatalmasságot ismert el a város: a Zirczy kastélyt. Az állomás mellett, közel a Dühöngő-patakhhoz, vigyázott a kastély bejáratára két országszerte híres kőoroszlán. A kertet kerítés fogta körül s azt hittem, hogy azon túl tilos az út. Pedig a kastélyt már régóta nem lakták az eredeti tulajdonosok, csak nevüket őrizte meg a város. A rendőrség meg adóhivatal költözött bele. A város élő hatalmasságai a bankok voltak, meg egy csizmadiából lett gőgös nagyúr. A szőlőt a bankoknak adta el mindenki, de lassanként az övék lett az állomás mellett felmeredő koporsóalakú domb, a Borhegy is. A vasútvonal mentén egymásután állították fel a nagy rek-

lámtáblákat, amelyek azt hirdették, hogy nem az alsóhelyi részvénytársaságnak, hanem a sárhegyi részvénytársaságnak, nem a Halász, hanem a Pataki banknak van jobb Otellója, meg saszlája. Az övék volt a legnagyobb szálloda is, melynek kertjében mindennap összejöttek a város hivatalnokai és előkelőségei. A König-kert már régóta nem volt az idevetődött sváb Königé, hanem a banké. Mi is többféle kapcsolatban voltunk ezzel a bankkal. Mihályka a bankhoz tartozó vaskezeskedésben dolgozott, ahol nagyon szerették, és ha nem jött volna közbe a háború, már ő vezette volna az egész boltot. A legfiatalabb lány, aki még várta a férjet, a bank szeszgyárának irodájában gépelt. S a banké volt az a nagy szőlőgazdaság is, ahol a harmadik leány férje pincemester volt.

* * *

Öreg asszonyok és öreg férfiak, akik még 1848-on túlra is emlékeztek, s akik a törökidőkhöz voltak kapcsolatban családjuk minden eseményével (mert nemcsak az iratokat bújták, hanem a hagyomány még erősebb szálaival kapcsolódtak bele a családi végtelenségbe), ezek az öregek azt mondták, hogy ez a város nem ismert még egy olyan családot, mint most a Szalkayékat. De ha lett volna is (valamikor régen!) hozzá hasonló, annak a családnak nem volt öt olyan leánya, kiknek szépségét még a hetedik városban is emlegették. Van egy fénykép róluk, valamennyien a feldkirchi rokon körül mosolyognak bele a világba, ő fogja át valamennyit nagy karjával, mert hatalmas szál ember volt, mint öt szép rózsát. A szépség titokzatos adomány, nem is függ mindig az egészségtől. Nagymama azonban megesküdtött volna, hogy őt a sok füvek, a különböző olajok, birsalmák, leszúrt, összeöntött és kipárolt virágteák tették egészségessé és ez adta a szépséget az öt leánynak is. Az egészséget úgy tisztelték a házban, mint ahogy a rómaiak néztek fel egy istenségre. A hidegviztől a szőlőig, mindennek, a görögdinnyének, a kapornak s az ezerjófűig, minden fűnek megvolt a maga egészségügyi haszna. Az orvost messze elkerülték. De nem is volt szükség rá. Nagymama ennek tulajdonított minden sikert és persze még valami másnak is, ami nélkül nem lett volna teljes az élet. Amikor még egy asztalnál ült az egész család, a déli és esti harangszóra figyelmeztetés nélkül térdeltek le és úgy imádkoztak. Nagypát is igyekeztek bevonni mindenféle felvilágosodott társaságokba, de nem ment soha. Imádkozott és énekelt és énekelve halt is meg. Amikor már megnyugodott az Istennel és tudta, hogy nincs ami segítsen, azt kérte, hozzanak neki cigányt. Izzadva feküdt a pehelydunnák között, fejét már nem tudta felemelni, csak ujjával integetett és halkán dúdolta az alig cincogó és brummogó bandával együtt:

*Pántlikás kalapom fújdogálja a szél,
Köszönöm galambom, hogy eddig szeretél.*

*Amíg engem szerettél, rámáscsizmát viseltél,
Amióta nem szeretsz, mezilláb is elmehetsz...*

Azt mondják, mind halkabb és halkabb lett az ének, ajkán kedves mosoly jelent meg, újra meg újra belekezdett a nótába, még rá is vetette a szemét a cigányokra, akik szabadulni szerettek volna a halottas házból. Így halt meg és ott állt körülötte az öt leány. A fiú éppen rokonoknál volt, egyik szomszédos faluban. S az öt leány, mintha fogadalmat tett volna a családnak és apjuknak, úgy vitte szét az egész országba, szét a világba e szűkebb, de mégis nagy család titkát és üzenetét.

* * *

Mindig nyugodtnak éreztem magamat, ha itt aludhattam el a kisutcai szobában.

Néha már reggel öt órakor felkeltünk, a nagymama kézen fogott és vitt magával a piacra bevásárolni. A főtérnek a nagytemplom, a községháza, a Pollák vaskereskedés, a König-ház és a piac voltak a legfontosabb pontjai. A városházára csak egyszer kukkantottam be, akkor is tele volt csizmás férfiakkal: nem értettem belőle semmit. Amikor Mihályka élt, a Pollák-házat barátommá fogadtam s ebből a barátságból később is maradt valami. A König-kerthe egyszer népünnepélyre vittek el. Rakéták puffogtak, habzott a sárga sör. A templomok közül csak a régi Bencés-templomot nem szerettem. Azt mondják, hogy egyszer bedőlt már. De különben is olyan elhagyatottan, szomorúan állt itt, míg a nagytemplom a Piac-téren derűt sugárzott kívül-belül. Ha meg megszólalt a nagy orgona, együtt énekeltem én is mindenkivel.

Nagyon szerettem a piacra járni. Korán reggel, néha már hajnali három órakor, megkezdődött itt a sürgés-forgás. Ilyenkor csomagolták a szőlőt, barackot, s mire mi kiértünk, egy-két krajcárral már emelkedtek az árak. Nagymama, de leányai is jól tudtak alkudni. Otthagyták azt, aki nem mért bőven, aki nem engedte kiválogatni a szebb darabokat. Különösen a csirkéket tapogatta kedvvel, mert ebben nagy szakértő volt. Ha a kofa vagy a falusi asszony hazudott, — tettenérte. Ismerte a puttonyok titkát. Errefelé mindent faputtonyban hordtak. A szőlőt is, gyümölcsöt, zöldséget, a tetejébe még odatették a csirkét. A piac fölött s az egész főtéren, mindig friss levegő áramlott. Minden reggel megújult itt az élet. Hiába voltak ugyanazok az asszonyok, hiába ismerte már nagymama ezt azt is; hiába kiáltozták ugyanúgy, ténsasszony ide jöjjön, — a piac minden alkalommal más volt. A sárgarépa, amit kihúznak a földből, sohasem olyan egyforma, mint két villanykörte, a tyúkok sem egyforma tojást tojnak. A hús, a nyitott mézsárszékekben, meg a véres és májas hurkák különösen ősz felé, hol jobbak, hol rosszabbak voltak. Az élet nedvei futottak át ezen a piac téren, s talán ezért szaladtam

olyan csillogó szemekkel a nagymama után, ha véletlenül el-
felejtett volna magával vinni.

* * *

A kisvárosra mégis ránehezedett valami nyomasztó han-
gulat. Egyszer éjszaka arra ébredtem fel, hogy suttogva be-
szél nagyanyám a mamával.

— Félreverik a harangokat, mondták kissé rémülten.

Amikor észrevették, hogy felébredtem, felöltöztettek
engem is és kimentünk az udvarra. Ők kíváncsiak voltak,
engem meg nem akartak egyedül hagyni. Az ólban jóllakot-
tan rőfögve álmodozott a hízó, köröskörül tücskök ciripeltek
s a kapun túl az akácok leveleit megmozgatta egy kissé a
szél. Néha a tyúkok is megrebbentették szárnyaikat, egyéb-
ként csend volt. Ebbe a csendbe zúgott bele időnként a félre-
vert Orbán-harang. Kísértetiesen kongott és ugyanaz a kísér-
teties nyugalom nehezedett a házra, ahol ma éjszaka egyedül
aludtunk. A csősz és családja künt kapáltak a hegyen, s este
már nem volt idejük hazajönni. Nagymama karonfogott s a
felső utca felőli kis ajtón dugtuk ki a fejünket. Tűz volt vala-
merre. Vöröslött az ég.

Ez az éjszakai tűz annyira belevésődött emlékeze-
tembe, hogy később már nem akartam ebben a kis szobá-
ban aludni. Aztán egyszer délben is félreverték a harangokat.
Akkor fülledt, nyári meleg súlyosodott a tetőkre, s a zsinde-
ly könnyen tüzet fogott. Egy harmadik alkalommal, ismét dél-
ben, amikor legnagyobb volt a hőség, a plébánia harangját
verték félre. Az állomáson felhalmozott szén gyulladt ki.
Amikor délután kimentünk, még akkor is füstölgött.

A szűk kis utcák, néha egészen néptelennek látszottak.
Az elhangzott szó nem kapott visszhangot. Az emberek
délután behúzódtak házaikba. A gazdagok, a szőlősgazdák
keveset érintkeztek egymással. A kapásokkal még kevésbé.
Talán ezért történt, hogy néha ridegnek éreztem a várost.
De az igazi ok mégis a harangok félreverése és a sok tűz-
eset volt.

K. leégett 1864-ben, s még ma is mutatnak egyes része-
ket, ahol sohasem épült fel utána ház. A másik nagy tűz
1894-ben tört ki. Akkor, amint mondták, egy-két rokon há-
za is odaveszett. 1904-ben ismét ott volt a vörös kakas. A
megye és a kormány bizottságokat küldött ki, de a tűzese-
tek csak tovább tartottak. Amilyen hamar kikerült a csizma-
szárból a bicska, épp oly hamar lobbantotta fel valaki, ha el-
fogta a düh, a fészereket, a szérüket. Nem kellett más, csak
két darab forgácsot belelobbantani a tető alá, a száraz, szinte
porhanyós zsinde-ly percek alatt tüzet fogott. Mire észrevet-
ték, hogy ég a ház, a gyújtogató már tovább állt. A képviselő-
testületben 1904-ben egy ügyvéd fel is szólalt. Hibáztatta,
hogy a város közepén lévő tébolydában a betegek nincsenek
kellő felügyelet alatt. Sokan kijárhatnak a városba, másokat

meg munkára adnak. Hátha ezek gyujtják fel a házakat!

Amikor egy este odahaza beszélgetni kezdtek, végigborsózott a hátamon a hideg. Nagymama mindig keresztet vetett, ha a tébolyda előtt elhaladt. Én még a kerítésre se mertem felnézni; féltem, hogy megjelenik valami rémületes arc, emberi s mégsem emberi alak. A „Néma Buda” házának ablaka jutott mindig eszembe. Mert a Néma Buda házának kísértete mellém szegődött az egész életen át...

Aradi Zsolt.

HOLLÓ ERNŐ:

FERENCESEK ÉS KATONÁK

Elődeim katonák
voltak s ferencesek
kardokat szoritottak
vagy csöpp keresztet,
Lovakon nyargalásztak
a legendás Csíkon,
vagy nézték: klastrom-kertben,
hogyan nő a lilium?
Vészeknek sűrűjén, — mert
a vész nem szűnve száll,
lesték, merről rian föl
gyujtó török, tatár.
Nézték a lármafáknak
gyakran élő tűzét,
rémülten és raboltan,
mint özönlik a nép
hegyekről egyre lejjebb,
hagyva házat, falut,
fújta a szél feléjük
a félelmes hamut.
Döbönt a kérdés bennük:
somyói Szűz, mi leszel?
S mind egy volt az ős-sorsban:
katona, szerzetes.
Fegyver villant papoknak
ima-soros kezén,
fellobbant a könyörgés:

Mária nézz felénk.
Menekült fejvesztetten
az ellen vert hada.
Házak épültek s nyilott
Csikban a ballada.

Mi lett belőlem, mi lett
kései unoka?
Nem lettem szerzetes és
nem lettem katona.
Halott elődök vére
hiába hullt belém.
Tekintetem a földem
és szavam költemény.
Őseim vére ringat
s őket nem tagadom,
szerzetes vagyok, harcos,
van sok viadalom.
Mert, — a költőben egy lesz
katona, szerzetes,
harcol és hiszi szentül,
hogyan igazsága lesz.
Keresztekkel, kardokkal
megyek, megyek tovább.
Vezetnek holt elődök,
papok és katonák.